

EURÓPA KERESZTÉNY GYÖKEREI ÉS AZ ALKOTMÁNYOS SZERZŐDÉS*

KIRÁLY MIKLÓS
egyetemi docens

I. Kereszténység és egységes Európa

Nehezen keresem a szavakat, hiszen az Európai Gazdasági Jogi Tanszék oktatójaként talán nekem is valami egzakt témáról kellene előadnom, mondjuk a társasági jog harmonizációjának esélyeiről. Mert a gazdasági integráció súlyáról, jelentőségéről valóban nem szabad megfeledkezni, s mindig indokolt e témákkal foglalkozni. Még hálásabb téma volna mondjuk az Alkotmányos Szerződés által javasolt jogforrási rendszer ellentmondásairól szólni.

Európának azonban lélekre is szüksége van,¹ mondta Jacques Delors, az Európai Bizottság volt elnöke, az egységes európai piac megteremtője. E közös lélekhez, kultúrához, hagyományhoz tartozik a kereszténység, és szolgálói az egyházak. Ezt példázzák a gótikus katedrálisok és a tihanyi remetebárák, Dante Isteni színjátéka és Károli Gáspár Bibliája, a pápaság története és a mai Vatikán tevékenysége, vagy akár Ady, József Attila vagy Pilinszky versei.² Miként az Európai Bizottság másik elnöke, Romano Prodi megfogalmazta, nem „[...] kételkedhetünk abban, hogy a kereszténység hatalmas mértékben járult hozzá azon értékek, ideálok és remények létrehozásához, amelyek ma az európai kultúra részeit alkotják. Európa történelmének nincs értelme a kereszténység történelme nélkül, annak erejével és gyengéivel együtt.”³ Ép-

* A tanulmány „Az EU új Alkotmányos Szerződésének hatása a magyar jogrendre” c. konferencián 2005. május 20-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Idézi SCHANDA BALÁZS: Állam és Egyház az Európai Unió tagjelölt államaiban. *Jogtudományi Közlöny* 2003/1, 46–54., különösen 46.

² Eliot még általánosabban és határozottabban fogalmaz: „Az első fontos állítás: minden egyes kultúra a vallással együtt jelent meg és bontakozott ki; a szemléző nézőpontjától függően a kultúra a vallás produktumaként jelentkezik, vagy a vallás a kultúra produktumaként.” T. S. ELIOT: *A kultúra meghatározása*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 12. Sőt, véleménye szerint „[...] közös hit nélkül minden arra irányuló törekvés, hogy kultúrájukban a nemzeteket közelebb hozza egymáshoz, csupán az egység illúzióját képes létrehozni” i. m. 93.

³ ROMANO PRODI: Az intézmények Európája és a karizmak Európája együtt dolgoznak. (Beszéd a 2004-es stuttgarti ökumenikus találkozón.) *Távlatok* 2004/3, 320–325.

pen ezért nem közömbös, hogy a modern Európa egyesítője, az Európai Unió megnyit merít e lélekből, és hogyan viszonyul a keresztény egyházakhoz.

Európa lelkének kereséséről azért sem mondhatunk le, mert – ahogy Ratzinger bíboros annak idején írta – Európa pusztán másodlagos értelemben földrajzi fogalom, Európa elsősorban egy kulturális és történeti eszme.⁴

II. A hatályos jog, különös tekintettel a szubszidiaritás elvére és az elsődleges jogforrásokra

Az Európai Unió egyházpolitikája még kezdeti formában van. Számos alapvető kérdéssel hallgat az elsődleges közösségi jog, illetve részleges a szabályozás, lévén, hogy erőteljesen tagállami hatáskörökről van szó. Nyilvánvaló, hogy a *szubszidiaritás* elve is korlátozza az Európai Unió jogosultságait.

Először az Amszterdami Szerződés utalt kifejezetten az egyházak és az EU kapcsolatára.

A szubszidiaritás jegyében az Európai Közösség alapító szerződését módosító Amszterdami Szerződéshez csatolt 11. nyilatkozat⁵ kijelenti, hogy „Az Európai Unió tiszteletben tartja és nem sérti az egyházak és vallási egyesületek vagy közösségek tagállamokban meglévő státuszát. Az Európai Unió hasonlóan tiszteletben tartja a filozófiai, világnézeti és nem-vallási szervezetek státuszát is.”⁶

Mégsem lényegtelen a közösségi jog szerepe. Az úgynevezett elsődleges jogforrások közül közvetlen jelentőséggel bír az Európai Unióról szóló Szerződés 6. cikke, ami kinyilvánítja, hogy az Unió a szabadság, a demokrácia az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartásán és a jogállamiság elvein – mint a tagállamok közös értékein – alapul. Ebből egyértelműen következik a vallásszabadság biztosítása is, annál is inkább, mert az Európai Közösség alapító Szerződése (Római Szerződés) egyebek mellett tiltja a vallási meggyőződésen alapuló megkülönböztetést, pontosabban ennél árnyaltabban fogalmaz: felhatalmaz ilyen megkülönböztetést tiltó szabályok alkotására.⁷

III. Az Európai Unió Alapjogi Chartája és a keresztény hagyomány

A keresztény hagyomány értékelésének kérdése először az EU Alapjogi Chartájának előkészítése során vetődött fel.

Az Európai Unió Alapjogi Chartáját 2000 decemberében fogadták el Nizzában. Nem jogszabály, de egy ünnepélyes nyilatkozat, ami számos alapvető jogot és értéket megfogalmaz, s ma már része Európai Unió Alkotmányos Szerződésének is.

⁴ *Európa lelki alapjai tegnap, ma és holnap.* (Ratzinger Joseph bíboros beszéde. 2004. május 13. Pázmány Péter Katolikus Egyetem) Budapest: Università Cattolica del Sacro Cuore – Olasz Egyetemi Központ, 2005.

⁵ Tehát nem jegyzőkönyvről, hanem annál alacsonyabb státusú mellékletéről, nyilatkozatról van szó.

⁶ Declaration on the Status of Churches and Non-Confessional Organizations: “The European Unions respects and does not prejudice the status under national law of churches and religious associations or communities in the Member States. The European Union equally respects the status of philosophical and non-confessional organisations.”

⁷ Szerződés az Európai Közösségről (Római Szerződés vagy EKSz) 13. cikk.

A keresztény hagyomány jelentősége közismert az emberi méltóság és az emberi jogok elismerése, mint közös európai lelki örökség szempontjából. Joggal feltételezhetnénk, hogy mindez a Charta *preambulumában*, azaz előhangjában is megtalálható.

A Charta bizonyos nyelvi változataiban azonban éppenséggel ennek megkérdőjelezését tapasztalhatjuk: a német változat ugyan legalább a „*geistig-religiösen*” kifejezéssel utal a közös szellemi és vallási gyökerekre, azonban az angol már csak „*spiritual and moral heritage*”-ről szól, hallgatva a vallási hagyományról. Lényegében ezzel azonos tartalmú szövegezést találunk a francia megfogalmazásban is,⁸ ami szintén csak a szellemi és erkölcsi gyökerekről szól. A dokumentum tárgyalása során különösen Franciaország ellenzte a vallásra vagy keresztény hagyományra utalás bármilyen formáját.

IV. Az Európai Alkotmányos Szerződés

Az Európai Alkotmányos Szerződés előkészítése során a korábbi viták újraeledtek a keresztény hagyomány megjelenítéséről illetve az egyházak szerepéről. Ugyanakkor a Szerződés minden eddiginél átfogóbban szabályozza e kérdéskört. Ami a preambulumot illeti, itt elmozdulás történt az Alapjogi Charta szövegezésénél használt angol-francia megoldástól a német fogalomhasználat irányába, lévén, hogy az Alkotmányos Szerződés most már egyértelműen a vallási (*religious, religieux, religiös*) hagyományra is utal, a kulturális és humanista örökség mellett. Ugyanakkor az Alkotmányos Szerződést megfogalmazó Konvent egyes tagjainak makacs ellenállása, és Belgium valamint Franciaország ellenzése miatt elmaradt Európa keresztény gyökereinek említése a bevezetésben.⁹ Annak ellenére, hogy más tagállamok, mint például Olaszország vagy Lengyelország ezért határozottan kiálltak, a vallási hagyományra utalás jelentette az elfogadható legkisebb közös nevezőt a kormányközi konferencia résztvevői számára.

Ezzel viszont elutasították az egyetlen tömegtámogatással bíró kezdeményezést, az Alkotmányos Szerződéssel kapcsolatban. Vannak, akik a földrész spirituális hordozó erejének kimerülését, vagy egyenesen Európa ‘önutálatát’ látják e körülményben. De egy visszafogottabb elemzés is megállapíthatja a következőket:

- A keresztény hagyományokra való utalás elmaradása egy nyilvánvaló történeti tény elhallgatását jelenti – s ez egyben kísérlet Európa múltjának átértékelésére.
- Alkotmányjogilag nem indokolt a hallgatás, ha csak nem tekintjük a francia alkotmányos berendezkedést kizárólagosan követendőnek. Számos tagállam alkotmányában találunk utalást Isten előtti felelősségre, vagy éppen a Szentháromságra, nem is szólva az államegyháziság szabályozásáról több országban. Ehhez képest

⁸ „patrimoine spirituel et moral”

⁹ A szellem Európája felé. *Távlatok*, 2004/3, 313. A preambulumot részletesen értékeli: BENKE JÓZSEF: Glossza az EU Alkotmányos Szerződésének „dekriztianizált” preambulumához. *Európai Jog*, 2005/1, 29–38. Az Alkotmányos Szerződésre vonatkozó magyar módosító javaslatok megjelentek: *Európai Füzetek*. Supplementary Issue. Contributions and proposed amendments of the representatives of Hungary in the Convention having elaborated the draft Treaty establishing a Constitution for Europe. Miniszterelnöki Hivatal/Külgyminisztérium: Budapest, 2003. Az Alkotmányos Szerződés előkészítéséről részletesen tudósít GORDOS ÁRPÁD – ÓDOR BÁLINT: *Az Európai Alkotmányos Szerződés születése. Az Alkotmányozó Konvent és Kormányközi Konferencia testközelből*. (Budapest: HVG-ORAC, 2004, 422.) című tanulmánykötete.

sokkal csekélyebb súlyú indítvány volt a keresztény hagyományok megemlézése az alkotmányos szerződés preambulumban.

- Politikailag valószínűleg kontraproduktív döntésről van szó. Látszólag ugyan taktikus, mert a semleges fogalmazás feltehetően nem kelti fel a harcos iszlám csoportok haragját. Ugyanakkor a keresztény hívők milliói Rómától Csíksomlyóig egyetlen dolgot hallanak az Alkotmányos Szerződésről, hogy az nem vállalja Európa keresztény gyökereit. Ez pedig egy nehezen szerethető dokumentummá teszi szemükben az Alkotmányos Szerződést, sőt az ellenérzések rávetülnek az európai integrációs folyamat egészére is.

Természetesen a kérdéskör vizsgálatát nem szabad a preambulumba szűkíteni. Az Alkotmányos Szerződés I-52. cikke lényegében megismétli az Amszterdami Szerződéshez csatolt 11. sz. nyilatkozat szövegét, kijelentvén, hogy az Európai Unió tiszteletben tartja, és nem sérti az egyházak és vallási szervezetek vagy közösségek tagállami jog¹⁰ szerinti státuszát. Továbbá az Európai Unió ugyanígy tiszteletben tartja a világnézeti és nem-vallási szervezetek jogállását is.

Az ismert szöveg kiegészül azzal a kötelezettségvállalással, hogy az Unió – elismerve identitásukat és hozzájárulásukat – nyílt, átlátható és rendszeres („*open, transparent and regular*”) párbeszédet folytat az egyházakkal és az említett világnézeti és nem vallási szervezetekkel.

Az Alkotmányos Szerződés II-70. cikke szerint mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőzés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőzésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben, istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatását. Az idézet cikk elismeri a lelkiismereti okokra hivatkozás jogát¹¹ – a jog gyakorlására vonatkozó tagállami jogoknak megfelelően.

Továbbá itt is megemlítendő az Alkotmányos Szerződés II-81. cikke, a megkülönböztetés tilalmáról, mely természetesen a valláson vagy meggyőződésen alapuló diszkriminációt is tilalmazza, illetve II-82. cikke, mely szerint az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget.

Összességében megállapítható, hogy az Alkotmányos Szerződés egyrészt általánoságban utal Európa vallásos hagyományaira, és tiszteletben tartja az egyházak tagállami jogok szerinti státuszát. Másrészt adós marad egy nyilvánvaló történeti tény elismerésével,¹² a kereszténység történelem- és kultúra-alkalító szerepének vállalásá-

¹⁰ Az Alkotmányos Szerződés – évtizedes hagyományokat követve – szó szerint „nemzeti” jog szerinti jogállásról „status under national law” beszél. Ez azonban aligha szerencsés, mert továbbra is a nemzetállamban való gondolkodást tükrözi.

¹¹ „The right to conscientious objection” Az Alkotmányos Szerződés hivatalos magyar változata ezt a „katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásához való jog”-ként fordítja.

¹² Érdemes összevetni a preambulomot a Katolikus Egyház állásfoglalásával a kereszténység jelentőségéről Európa történetében. „*Europe has been widely and profoundly permeated by Christianity. There can be no doubt that, in Europe’s complex history, Christianity has been a central and defining element, established on the firm foundation of the classical heritage and the multiple contributions of the various ethnic and cultural steams which have succeeded one another down the centuries. The Christian faith has*

val.¹³ Ezzel összhangban az egyházakat, így a keresztény egyházakat is csak egynek tekinti a társadalom különböző szerveződéseinek közül, egy sorba helyezve őket a filozófiai és nem vallásos szervezetekkel. Szó sincs tehát arról, hogy a magyar törvényi szabályozáshoz hasonlóan „a társadalom kiemelkedő fontosságú értékhordozó és közösségteremtő tényezőinek” ismerné el az egyházakat.¹⁴ A vallásszabadságot biztosító rendelkezések az alapvető szabadságok között kapnak helyet. Az Alkotmányos Szerződés rendszere a tagállamok esetében vizsgált szabályozási modellek közül az állam és egyházak merev elválasztáshoz közelít, melyet enyhít a párbeszéd lehetőségére történő utalás.¹⁵ Ezzel együtt is leginkább a liberális és szigorúan világi francia államszervezés hagyományait követi. Ugyanakkor ennek inkább hosszabb távon, egyfajta minta értéke miatt lehet jelentősége, lévén, hogy az egyházak státusát továbbra is a tagállami jogok határozzák meg az Alkotmányos Szerződés hatályba lépése esetén is.

Joggal mondhatjuk az európai integráció ebben a tekintetben meglehetősen távol került az Európai Közösség egyik alapító atyjának, Robert Schuman francia külügyminiszternek gondolataitól, aki így írt *Európáért* c. könyvében: „A demokrácia vagy keresztény lesz, vagy nem is lesz.”¹⁶ Szigorú szavak, de tény, hogy a demokrácia és a jogállam is bizonyos jogon túli alapértékek elfogadásán nyugszik, amelyek viszont jelentős mértékben éppen a kereszténységben gyökereznek. S ezért kockázatos e közös hagyomány, közös értékrend vállalása nélkül tartós integrációt, egységes Európát építeni.

shaped the culture of the Continent and is inextricably bound up with its history, to the extent that Europe's history would be incomprehensible without reference to the events which marked first the great period of evangelization and then the long centuries when Christianity, despite the painful division between East and West, came to be the religion of the European peoples. Even in modern and contemporary times, when religious unity progressively disintegrated as a result both of further divisions between Christians and the gradual detachment of cultures from the horizon of faith, the role played by faith has continued to be significant.” In *Az Egyház Európában*. (Apostoli Exhortáció) 2003, 24. pont.

¹³ „[...] egy „Európai Alkotmány” mint korszakalkotó (és valójában nem kizárólag) jogi dokumentum, amelynek megszületésénél ráadásul Európa vezető jogtudósai is bábáskodtak, nem mehetett volna el „szótlanul” ama hatás mellett, amit a keresztény vallás, majd az egyház fokozatosan kialakuló jogrendszere s tudománya a világi jogra gyakorolt az elmúlt századok alatt. E nyilvánvaló történeti jelleg miatt ki kell mondani, hogy az „európai multikulturalitás” mint ellenérv zavarba ejtő, ugyanis két évezred történelmét retroaktíve nem változathatja meg a mégoly jelentős migráció sem.” BENKE i. m. 31., hasonlóképpen 29., illetve 37.

¹⁴ A magyar modell bemutatásához lásd SCHANDA BALÁZS: Magyar állami egyházjog. Budapest, Szent István Társulat, 2003. 206–209. A magyar jogrendszerben rejlő, egyházakat érintő feszültségekről lásd BITSKEY BOTOND: Antidiszkrimináció és egyházi autonómia. *Fundamentum*, 2004/2, 71–79.

¹⁵ A szigorú elválasztásra utal az úgynevezett „Buttiglione ügy” is, amelynek nyomán Rocco Buttiglione, akit Olaszország jelölt az Európai Bizottság tagjai sorába, visszalépni kényszerült, mert az Európai Parlament tagjainak többsége nem tolerálta, hogy parlamenti meghallgatásán a Katolikus Egyház társadalmi tanításán nyugvó kijelentéseket tett. Annak ellenére, hogy világosan megkülönböztette a szexuális irányultság kérdésének erkölcsi megítélését és a jogi állásfoglalást, és elkötelezte magát az Alapjogi Charta és az Alkotmányos Szerződés védelme mellett: „Many things may be considered immoral which should not be prohibited” „The state has no right to stick its nose into these things and nobody can be discriminated against on the basis of sexual orientation... This stands in the Charter of Human Rights, this stands in the Constitution and I have pledged to defend this Constitution” Idézi: BBC News, elektronikus változat, Profile: Rocco Buttiglione, 2004. 11. 03.

¹⁶ ROBERT SCHUMAN: *Európáért*. Pannónia Könyvek – Baranya Megyei Könyvtár, 1991. 67.

Hogy napjaink autoritásaitól is idézzek, Weiler professzorra, a nemzetközi jog és európai jog kiváló művelőjére hivatkoznék, aki a *Keresztény Európa* című, tavaly megjelent könyvében azt írja: „[...] egyáltalán nem bizonyos, hogy Európának továbbra is a francia forradalom üzenetét kellene a világnak közvetíteni, mely szerint a vallás és demokrácia egymással szemben állnak, s a demokratikus államberendezkedés elfogadása szükségszerűen a vallás száműzését jelenti a közéletből.”¹⁷

V. Az Európai Unió gazdasági, társadalmi célkitűzései a keresztény egyházak társadalmi tanítása

A fenti kérdés áttekintése nyilvánvalóan külön monográfiát, vagy még inkább sorozatot igényelne, mely gyakorlatilag a teljes uniós joganyagot egybevetné az egyházak társadalmi üzenetét megfogalmazó dokumentumokkal. Mégis, a párhuzamok, illetve a lehetséges feszültségek jelzéseként az alábbiakra lehetne röviden utalni. Az Európai Unió kinyilvánított céljai közé tartozik a kiegyensúlyozott és fenntartható gazdasági fejlődés, a magas szintű foglalkoztatottság, a szociális védelem, a magas szintű versenyképesség, az életszínvonal és életminőség emelése, a gazdasági és társadalmi kohézió, tagállamok közötti szolidaritás biztosítása.¹⁸ Sőt, ha a – még nem hatályos – Alkotmányos Szerződés rendelkezéseit nézzük, az Unió értékei¹⁹ között találjuk egyebek között az emberi méltóság az emberi jogok tiszteletben tartását vagy az igazságosságot és szolidaritást. Továbbá akár a preambulumban akár az alapjogok felsorolása között megfogalmazódik a világos szándék a gyengék, szegények, elesettek védelmezésére vagy a házasság, család és a gyermek jogi, gazdasági és szociális védelmére.²⁰

Ezen alapvető célkitűzések visszhangozzák az egyház társadalmi tanításában foglaltakat: szolidaritás, társadalmi összetartás erősítése, de a jogi szabályozás hangsúlya – legalábbis jelenleg – mégis a gazdaság hatékony működtetésén van. Az európai egyesülés motorja a folyamatosan növekvő piacgazdaság, fogyasztói társadalom.²¹ Ennek következtében a közösségi jogi szabályozás kemény magját az egységes európai piacra vonatkozó rendelkezések, és a versenyjog alkotja, kiegészülve a gazdaságpolitikákkal,²² hiszen kulcskérdés a gazdasági hatékonyság biztosítása.

Ez viszont azt is jelenti, hogy jelenleg döntően anyagi, materiális célok állnak az integráció tengelyében, tulajdonképpen egy olajozottan működő, kontinens-léptékű fogyasztói társadalom megvalósítása a cél. Ehhez képest az Alkotmányos Szerződés azért üdvözlendő, mert – minden hiányossága ellenére – átfogó szabályozásával, az alapvető jogok kodifikálásával mégiscsak kísérletet jelent Európa lelkének keresésére.

¹⁷ J. H. H. WEILER: *Ein Christliches Europa. Erkundungsgänge*. Salzburg-München: Verlag Anton Pustet, 2004. 65. (Magyarul megjelent: *Keresztény Európa*. Budapest: Szent István Társulat, 2006.)

¹⁸ Szerződés az Európai Unióról 2. cikk., Római Szerződés (EKSz) 2. cikk

¹⁹ Alkotmányos Szerződés I–2. cikk, az Unió értékei.

²⁰ A keresztény értékek ‘katalógusáról’ az Alkotmányos Szerződésben lásd BENKE i. m. 30.

²¹ Vö. TILLMAN JÓZSEF: Minek van, és minek lehet elsőbbsége Európában? A posztmodern ‘tradicionalizmus’ és a kereszténység. In: GLÓZER RITA – HAMP GÁBOR – HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.): *A vallások és az európai integráció II*. Budapest: Balassi Kiadó–Magyar Pax Romana, 2000., 96–100.

²² Vö. Római Szerződés (EKSz) 3. cikk.